

# Ecumenica

## Biserica Ortodoxă și promovarea abstenenței cu bani americani

LIVIU ANDREESCU

În luna aprilie a anului 2005, presa de largă circulație din România și agențiile media occidentale au anunțat un „ambitios parteneriat” între „români și americani” în lupta împotriva SIDA. Inițiativa, cunoscută și sub numele de *Alianța pentru întărirea programelor comunitare în domeniul HIV/SIDA și al combaterii violenței domestice în România*, reunește guvernul SUA prin Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID), Biserica Ortodoxă Română (BOR), Organizația Internațională pentru Caritatea Creștin Ortodoxă (IOCC)<sup>1</sup> și Ministerul Educației și Cercetării (MEC). Proiectul are în vedere acțiuni la nivel comunitar care urmăresc prevenirea infectării cu HIV printr-un mesaj ce pune accentul pe abstenența sexuală și fidelitatea față de partener, prin campanii de educare a publicului și de afirmare a valorilor compasiunii și non-discriminării. Acțiunile de prevenire a SIDA urmează să fieacompaniate, în mai multe dintre cele 15 județe cuprinse în prima fază a proiectului, de o inițiativă împotriva violenței în familie.

Programul implementat inițial în 13 episcopii, prin intermediul unor asociații de tineri și al unor comitete filantropice parohiale, mobilizează pentru o perioadă de 3 ani 5,4 milioane de dolari (dintre care 2 milioane furnizate de USAID și restul de ceilalți parteneri) și 2.600 de preoți, profesori de religie, studenți teologi și asistenți sociali ortodocși. Gândit, în primul rând, ca un proiect de instruire a tinerilor, programul implică, ca și componentă majoră, educarea în privința infectării cu HIV și a violenței domestice prin adaptarea mai multor ore anuale de religie desfășurate în școlile publice.

### **Guvernul american, combaterea SIDA și organizațiile religioase**

Cum a ajuns, totuși, guvernul american să finanțeze o inițiativă care implică cel mai important cult religios din România, alături de o organizație de caritate ortodoxă pan-americană? Explicația rezidă într-un număr de evoluții care s-au

pus în mișcare în politica internă și internațională americană. Mai întâi, în anul 2003 Congresul SUA a aprobat o lege care majora substanțial ajutorul extern pentru combaterea SIDA, atribuind simultan, într-o mișcare care rupe cu tradiția anterioară, o parte considerabilă a fondurilor serviciilor de asistență pentru persoane infectate. Ca urmare, activitățile de prevenire, ce pînă de curînd ocupaseră poziția principală în programele finanțate de Statele Unite, au scăzut în importanță (primind cam a cincea parte din suma totală). În plus, la presiunea grupurilor conservatoare, o treime din bani au fost rezervați programelor de prevenire bazate pe abținerea pînă la căsătorie.

Cea de-a doua tendință relevantă pentru cazul de față privește acordarea de finanțare, pentru implementarea unor proiecte publice, organizațiilor religioase sau cu afiliere religioasă. Cum tradiția constituțională americană a trasat o linie destul de fermă de separație între stat și biserică, capacitatea organizațiilor religioase de a participa la competiția pentru proiecte publice a făcut subiectul unui număr de restricții specifice în ultima parte a secolului trecut. (Ceea ce nu înseamnă că acest tip de organizații nu au fost parteneri relativ constanți ai guvernului american în programele sociale.) De pe vremea președinției lui Bill Clinton, dar mai ales în ultimii ani, executivul american a luat o serie de măsuri menite să facă regulile jocului mai „echitabile”, îndepărtînd marea parte a restricțiilor impuse asociațiilor cu profil religios. Tot mai multe asemenea asociații au preluat servicii sau proiecte publice finanțate din bani federali.

De altfel, interesul statului american pentru implicarea organizațiilor religioase în furnizarea serviciilor publice s-a putut observa bine și în cazul inițiativei legislative anti-SIDA menționate mai sus. Pe lîngă decizia de a impune un prag minim de finanțare pentru programele de prevenire prin abținerea, în general provincia organizațiilor religioase, grupările conservatoare au reușit să introducă și o prevedere ce le asigura pe cele dintîi că nu vor fi nevoite să participe la acțiuni față de care au dubii de natură morală și/sau religioasă (cum ar fi distribuirea de prezervative); respectiv, că organizațiile nu vor fi discriminate în procesul de selecție datorită refuzului de a se angaja în asemenea acțiuni. În fine, la fondurile pentru combaterea SIDA au acces doar organizațiile care mențin o „politică explicită” de condamnare a traficului de persoane și prostituției. (Această ultimă prevedere, care așează semnul egal între cele două practici și apare și în alte acte legislative, a pus deja în dificultate mai multe ONG-uri de profil din România și din lumea întreagă.)

În condițiile date, nu e greu de înțeles de ce guvernul american a ales două organizații ortodoxe pentru implementarea, în țară, a unui program anti-SIDA bazat pe abținerea. Pe de-o parte, angajamentul cabinetului Bush de a combate flagelul la nivel mondial are o puternică componentă ideologică conservatoare, vizibilă în natura programelor finanțate și în condițiile fără precedent de care se

bucură asociațiile religioase în competiția pentru fonduri. Pe de cealaltă parte, guvernul american pare hotărât să sporească participarea grupărilor religioase la furnizarea serviciilor publice în general. Prin urmare, o organizație precum Biserica Ortodoxă Română a devenit un candidat recomandabil pentru politicile umanitare ale guvernului american.

### **Roadele strategiei de prevenire prin abținere**

Campania de prevenire a infectării cu HIV prin abținere, care ia amploare în Statele Unite de mai mulți ani, nu a convins pe toată lumea. Un raport al Human Rights Watch, bazat pe un studiu de caz în statul Texas, arată că ofensiva prevenirii prin abținere a dus la o dezinformare sistematică a tinerilor, dar și a publicului în ansamblu, mai ales cu privire la utilizarea corectă a prezervativelor.<sup>2</sup> Studii foarte recente realizate peste Ocean sugerează, de asemenea, că una dintre principalele strategii de promovare a abținerei, „jurămintele de virginitate” (pre-maritală), nu are un impact asupra gradului de infectare cu boli cu transmitere sexuală, chiar dacă tranziția la viața sexuală se face mai târziu și numărul de parteneri în general, și de parteneri monogami în particular, este mai mic.<sup>3</sup> Conform autorilor, explicația constă în tendința celor care încalcă jurământul – și deci a persoanelor comparativ mai expuse la programele de prevenire prin abținere – de a nu folosi prezervative, sau de a le folosi mai prost decât persoanele care nu fac asemenea legăminte.

Deși autoritățile americane au generat multă vîlvă în privința succesului strategiei ABC (acronimul pentru „abținere, fii fidel, prezervative în cazuri de risc ridicat”) în Uganda, țară unde incidența infectării cu HIV a scăzut spectaculos în ultimii ani, mulți comentatori pun la îndoială contribuția programelor de abținere în acest sens. Conform unui alt raport al organizației de drepturile omului menționată, „Strategia Globală Americană anti-SIDA a evoluat într-un climat de cenzură și distorsionare a informațiilor cu privire la prezervative și relațiile sexuale protejate.”<sup>4</sup> Acest trend a inclus modificarea datelor făcute publice de agenții guvernamentale precum Centers for Disease Control, USAID și altele, în sensul excluderii unor informații despre utilizarea prezervativelor, sau furnizarea de informații științifice inexacte menite să descurajeze utilizarea mijloacelor contraceptive în cauză.<sup>5</sup> Mizînd pe formula promovării abținerei, administrația Bush a numit în poziții cheie în instituțiile de resort suporteri ai programelor bazate exclusiv pe abținere.

### **Abținerea, acum și în România**

Dacă prevenirea SIDA prin abținere pînă la căsătorie rămîne o idee controversată în Statele Unite, introducerea sa în România prin proiectul implementat de BOR și IOCC și finanțat de USAID comportă dificultăți sporite.

În mare, acestea țin de două sfere distincte: calitatea implementării, așa cum poate ea fi anticipată în clipa de față; posibilele efecte ale derulării programului asupra vieții religioase și libertății de conștiință. În cele ce urmează, mă voi referi, pe rând, la aceste două teme.

Prima chestiune discutabilă privește, așadar, chiar ideea de a purta o campanie anti-SIDA și împotriva violenței în familie prin intermediul BOR. Desigur, baza socială a principalului cult din România îl recomandă pe acesta ca o organizație ce poate ajunge în zone pe care nici măcar brațul lung al statului nu le poate atinge, cel puțin nu într-un mod care să impună respectul pe care l-ar putea trezi Biserica.<sup>6</sup> Așa cum scria un analist al rolului instituției cu pricina, „[c]u excepția celor trei județe populate în majoritate de maghiari ... BOR este practic prezentă instituțional în toate statele și orașele României, fiind, în multe sate izolate sau care aparțin unei comune, singura instituție activă comunitar (la nivel religios, sociocultural și chiar politic). Aceasta face ca, dacă excludem poliția și administrația locală de stat, BOR să nu poată fi concurată de nici o altă instituție civilă sau guvernamentală pe plan demografic și administrativ.”<sup>7</sup> Or, s-ar putea argumenta că Biserica Ortodoxă ar fi, prin extinderea sa teritorială și capacitatea sa de mobilizare socială, un vehicul ideal al luptei împotriva SIDA și a violenței în familie.

Mai mult, cum *Alianța pentru întărirea programelor comunitare* presupune alocarea de către partenerii USAID a unei sume relativ consistente pentru activități de caritate și sociale (rămîne de văzut cît din aceasta va fi „în natură”), implicarea bisericii are și avantajul de a da un impuls conștiinței caritative a principalului cult din România. Odată bulgărele urnit la vale, el ar putea cîștiga rapid în consistență. Prin urmare, nu e greu de văzut de ce un finanțator extern ar putea aprecia “activele” BOR, fie că e vorba de capitalul său uman, de cel social, sau de acela financiar.

### **Experiența BOR în privința combaterii SIDA și a violenței în familie**

Toate acestea, însă, nu trebuie să împiedice o examinare a capacității Bisericii Ortodoxe de a susține *în mod real* un proiect precum cel asumat. Activitățile de caritate ale cultului au rămas, pînă acum, un fenomen periferic. În ciuda unor inițiative izolate remarcabile, Bisericii Ortodoxe îi lipsește – în România, ca și în statele vecine – o tradiție și un interes pronunțat în această direcție. IOCC, partenerul BOR în proiect, plănuiește un program de pregătire a 2.600 de persoane, preoți și profesori de religie, întru educarea enoriașilor și a elevilor. Trainerii vor avea însă de luptat cu letargia caritativă a Bisericii, nemaivorbind de ideologia semi-oficială a organizației, homofobă și opusă ideii de emancipare socială a cel puțin unora dintre categoriile defavorizate ce ar trebui cuprinse în proiect.

În spatele limbajului esopic al condamnării păcatului și al iubirii față de păcătos practicat de mulți membri ai BOR s-a ascuns pînă astăzi o ostilitate abia

reținută față de homosexuali. Nu arareori, aceștia sunt prezentați ca și „vehiculele nefaste prin care se transmite SIDA”<sup>8</sup> (frază aparține unuia dintre reprezentanții moderați ai Bisericii; sublinierea aparține autorului). Iar cumplita boală capătă uneori forma unei pedepse divine în timp ce bolnavul, se înțelege, îmbracă identitatea unui păcătos care-și merită flagelul. Va putea antrenamentul primit de „agenții” ortodocși ai „luptei anti-SIDA”, cu aerul său uneori greu de evitat de mantra impusă de birocrăția occidentală, să topească antipatia Bisericii față de comunitatea gay și membrii săi? Să nu uităm că, cu precădere între 1995 și 2000, Biserica Ortodoxă a susținut oficial, printr-o campanie sistematică și adesea vehementă, criminalizarea relațiilor homosexuale liber consimțite. Va putea delincventul de ieri fi slujit cu empatie de aprigul său denunțător?

Nici în cazul violenței în familie palmaresul BOR, privit în ansamblu, nu pare să fie cu mult mai bun. Eternul îndemn ca femeia să fie supusă bărbatului, parte din atmosfera fiecărei cununii religioase, ar putea fi expediat rapid ca un ritual caduc. Puținele studii care s-au scris în țară pe această temă demonstrează, însă, că asemenea atitudini reprezintă, în interiorul BOR mai mult chiar decât în cazul altor culte, un reflex de mentalitate.<sup>9</sup> E drept că mesajul supușeniei în sfera casnică apare compatibil, la nivel strict logic, cu acela al anti-violenței. Pare la fel de netăgăduit, totuși, că relația practică între cele două e problematică - obediența femeii în viața privată încurajează violența în familie și atitudinea tolerantă a societății în ceea ce o privește.

Rămânând în sfera violenței casnice, desigur că aceasta nu are în vedere numai relațiile dintre soți, ci și pe acelea dintre părinți și copii. Or, judecând după informații – încă nesistemizate în România – cu privire la „climatul” orelor de religie, ideea conform căreia „bătaia e ruptă din rai” e departe de a fi străină educatorilor proveniți din sînul facultăților de teologie ortodoxă, atât la nivelul a ceea ce se predă, cât și la nivelul a cum se predă. Pe de altă parte, deasupra multora dintre orele de religie care se desfășoară astăzi în școlile țării plutește, dincolo de „detaliul” aplicării sau neaplicării pedepselor corporale, un aer autoritarist și punitiv. Copiii sunt învățați să vadă lumea în culori maniheiste – un univers în care răsplata este întotdeauna proporțională cu actul imoral și adeseori (în scop educativ) chiar disproporționată.

Chiar manualele de religie, publicate sub oblăduirea Patriarhiei, impun un model punitiv care nu se sfiește de dimensiunea corporală. Un copil etern neastîmpărat vinovat de a fi zgîndărit un cuib de păsărele se vede articulat de Dumnezeu, fiind proiectat direct la sol de pe o scară ce îi cade (grafic) pe membre și abdomen. Rîndunelele ciripesc fericite, mulțumindu-i Atotputernicului pentru pedeapsa meritată aplicată.<sup>10</sup> Dar dincolo de violența fizică exhibită, manualele de religie insuflă copiilor și un sentiment apăsător de vinovăție – și, prin extensie, așteptarea unei pedepse, care ar putea fi și corporală – pentru vini din cele mai

diverse. Într-un alt exemplu, copiii sunt puși să aleagă între creștinii „buni” și „răi”, grupul din urmă incluzându-i și pe aceia a căror unică vină e de a nu fi mers la biserică și de a nu se fi închinat cu frecvența cuvenită. Iar eticheta de „rău” nu poate fi spălată, judecînd după detaliile poveștii, nici de activități altruiste sau în folosul familiei ori comunității.

Prin urmare, dată fiind gama de poziții pe care Biserica Ortodoxă le afișează astăzi în privința homosexualilor, rolului femeii în familie, sau educației copiilor, a investi această instituție cu un rol principal în inițiativa anti-SIDA și împotriva violenței casnice se arată un pariu riscant. De ce am acorda încredere unei organizații conservatoare, care pretinde că poate să educe populația în lupta împotriva infectării cu HIV și a violenței, atîta vreme cît BOR s-a arătat, pînă acum, inamicul mai multor sub-categorii importante de victime, ori pur și simplu autoritaristă ca mentalitate și insensibilă la substratul social și ideologic al violenței casnice? Și, pentru a privi dintr-o perspectivă transatlantică, de ce ar avea contribuabilul american încredere în Biserica Ortodoxă Română?

### **Biserica Ortodoxă și politicile abstenenței**

Un al doilea motiv de îngrijorare privește detaliile care au transpărut, pînă acum, în privința strategiei concrete de combatere a infectării cu HIV. Proiectul discutat are în vedere prevenirea prin promovarea abstenenței sexuale pînă la căsătorie.<sup>11</sup> Formula abstenenței se referă la tinerii necăsătoriți; în privința persoanelor căsătorite, se va merge pe ideea promovării fidelității în cadrul cuplului. Aceasta este, într-adevăr, așa cum am sugerat și mai sus, politica oficială a guvernului american, și a USAID în particular, de un număr de ani încoace.<sup>12</sup> Mai mulți critici, printre care se numără Human Rights Watch în rapoartele privind rezultatele politicilor similare din Texas și Uganda, afirmă însă că strategia s-a arătat defectuoasă. Aceasta în primul rînd fiindcă soluția ideologizată și pudibondă a prevenirii prin abstenență și fidelitate a fost permanent gîndită, de adepții ei conservatori de la nivelul finanțatorului și de nu mai puțin conservatorii săi implementatori, drept un înlocuitor, și nu un mecanism complementar, al educației sexuale și informării cu privire la utilizarea prezervativelor.

E drept că USAID sprijină, în principiu, o abordare comprehensivă, „echilibrată” a prevenirii infectării cu HIV, care include „abstenența, fidelitatea/reducerea numărului de parteneri, și utilizarea corectă și consecventă a prezervativelor în cazul persoanelor cu un grad mare de risc de transmitere a sau infectare cu HIV”.<sup>13</sup> Dar alegînd Biserica Ortodoxă Română pentru proiectul de față, agenția americană pune sub semnul întrebării angajamentul său față de o asemenea strategie globală. În plus, chiar dacă USAID a finanțat alte proiecte anti-SIDA concentrate pe strategiile complementare abstenenței și fidelității, există pericolul ca un mesaj de tipul celui ce ar putea emana de la BOR să intre în

concurență, mai degrabă decît în rezonanță, cu mesajele care ar trebui să îl completeze.

Deocamdată, lipsa de simpatie a Bisericii Ortodoxe față de predarea educației sexuale în școli este cunoscută. Astfel, „în urma analizei programei de educație pentru sănătate în învățămîntul public, Sfîntul Sinod ... atrage atenția asupra unor elemente profund dăunătoare educației tinerilor, în vădită contradicție cu morala creștină, și cheamă factorii responsabili la reconsiderarea acestora, în consultare cu reprezentanții Bisericii.”<sup>14</sup> Programul materiei „Educație pentru sănătate” elaborat de Ministerul Educației și Ministerul Sănătății a fost analizat de BOR (laolaltă, trebuie precizat, cu membrii altor asociații creștine). Rezultatul a venit sub forma un raport conform căruia „forma sub care sînt prezentate elevilor unele aspecte ale vieții sexuale [relațiile homosexuale, auto-erotismul ș.a.m.d.] este de-a dreptul îngrijorătoare.”<sup>15</sup>

Tot Biserica Ortodoxă s-a arătat, la nivel cvasi-oficial, împotriva oricăror mijloace de contracepție „artificiale și naturale”, numind planningul familial, printr-unul dintre reprezentanții săi larg popularizați în mediul duhovnicesc, „un laborator al pruncuciderii”.<sup>16</sup> Or, dacă BOR nu admite nici măcar calendarul Ogino-Knaus, e de presupus că utilizarea prezervativelor – fie și ca mijloc de prevenire a SIDA – este cu atît mai respingătoare pentru reprezentanții cultului în cauză.

Pe de altă parte, prin proiectul de față, profesorii de religie vor avea atribuțiuni formale în sensul educației sexuale și a prevenirii violenței familiale. „Memorandumul de înțelegere” semnat de USAID, BOR, IOCC și MEC prevede că „în județele țintă unde programul va aborda atît problematica HIV/SIDA, cît și a violenței domestice, se vor aloca patru ore pe an pentru aceste două subiecte. În județele unde proiectul va aborda doar problematica HIV/SIDA, se vor aloca doar două ore cu această temă în fiecare an, la fiecare clasă.” (Anexa B, pct.2)

Conform declarațiilor unor reprezentanți ai USAID, programa după care se vor desfășura orele urmează să fie elaborată de grupuri de specialiști în domeniile relevante și, ulterior, aprobată de clerul ortodox. Conform regulilor de finanțare impuse de legislativul american, acesta din urmă nu poate fi obligat să discute cu copiii teme neagreate de Biserica Ortodoxă. În conjunctura de față, se arată important ca programa să rămîină compatibilă cu conținutul orelor de educație sexuală. Sarcina nu va fi, probabil, una ușoară.

Mai mult decît atît, rămîne un subiect cîtuși de puțin marginal acela al interesului statului, *in principiu*, față de promovarea abstenenței pînă la căsătorie. De ce ar fi statul român interesat să susțină o asemenea practică? De ce nu ar sprijini, de pildă, experimentalismul sexual al tinerilor adulți, în condiții de siguranță și informare, înainte de căsătorie? Nu e greu de găsit temeuri pentru care formula din urmă ar fi preferabilă. În plus, în condițiile în care politicile privind abstenența și fidelitatea se desfășoară într-un mediu social retrograd, în

care și una și cealaltă sunt impuse cu precădere femeilor și sancționate de regulă în cazul acestora, „prevenirea prin abținere” s-ar putea dovedi potrivnică țelului egalității dintre sexe. Desigur, acestea sînt teme care trebuie dezbătute în detaliu, pe baza unor date empirice. Dar tocmai din acest motiv, respectiv datorită absenței unor asemenea dezbateri și studii empirice, e de recomandat ca „prevenirea prin abținere” să nu se transforme într-o politică sancționată de stat.

### **Biserica Ortodoxă, învățămîntul public și neutralitatea statului**

În al treilea rînd, în România, implicarea BOR în programul de prevenire a infectării cu HIV cade peste deja problematica influență exercitată de această organizație în învățămîntul de stat și în societate în ansamblul său. Eforturile vizibile ale Bisericii majoritare de a își impune programul doctrinar în rîndurile tinerilor prin intermediul școlilor publice<sup>17</sup> primește astfel un impuls încurajator și noi oportunități de manifestare, din chiar partea autorităților care ar fi trebuit să limiteze natura activităților expansive ale BOR.

Deja, participarea elevilor la orele de religie se desfășoară într-un context profund viciat. Acesta îmbină intimidarea potențialilor refuznici (de către profesorii de religie, alți profesori și/sau administrație), o organizare a orarului menită să impună materia (plasată în miezul programului), și prevederi legislative (statutul ambiguu de materie facultativă parte a trunchiului comun) și practice (la orele de religie înscrierea se face practic din oficiu) proiectate în același scop. Introducerea la orele de religie a unor teme speciale precum prevenirea HIV sau sexualitatea, de interes general și pentru care profesorii de religie nu dispun de o calificare specială, nu face decît să sancționeze pozitiv, încă o dată, încercarea BOR de a confiscă conștiințele tinerilor prin strategii care merg de la educația confesională pînă la afișarea de simboluri religioase ortodoxe în instituție, ori construirea de biserici și capele în incinta școlilor și liceelor.

Altfel spus, atît statul român (implicat în proiect prin Ministerul Educației), cît și statul american (ca finanțator și sponsor ideologic) vor trebui să aibă în vedere nu doar chestiuni ce țin de capacitatea organizațiilor finanțate de a duce la capăt, în mod adecvat, un proiect de anvergură, ci și, mai general, dinamica vieții religioase din România contemporană. Sînt mari șanse ca impulsul acordat acum prezenței ortodoxe în școli să accentueze starea precară a libertății de conștiință și religie în învățămîntul public preuniversitar. Mărind scara de analiză, inițiativa de a angaja 2.600 de preoți, teologi și profesori de religie ortodocși în lupta împotriva SIDA și a violenței casnice ar putea să dezechilibreze și mai tare raporturile profund inegale dintre Biserica Ortodoxă și celelalte culte sau grupări religioase sau non-religioase.

Dacă complezența arătată pînă acum de statul român principalului cult din țară aruncă o lumină de predictibilitate asupra modului în care MEC s-a grăbit să



sanctioneze pozitiv proiectul, sprijinul american apare mai degrabă surprinzător. Guvernul american publică anual, de ceva vreme, un raport privind libertatea religioasă (și) în România. Rapoartele au criticat implicit, cu reținere diplomatică dar și constanță, poziția BOR în societatea românească.

Într-adevăr, nu mai târziu de anul trecut raportul american nota o intensificare a disputelor dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică privind restituirea lăcașurilor de cult confiscate acesteia din urmă.<sup>18</sup> Tema a angajat sistematic eforturile guvernului american în dialogurile sale cu autoritățile române. Or, în condițiile în care guvernul american cunoaște prea bine configurația vieții religioase din țară, ba chiar o condamnă periodic, nu e deloc clar de ce ar sprijini o inițiativă de tipul celei discutate aici, implicând un actor ale cărui presiuni sociale și politice constante amenință libertatea religioasă a membrilor religiilor minoritare.<sup>19</sup>

Două ipoteze – care nu se exclud reciproc – par de luat în calcul în această privință, cel puțin într-o primă instanță. Conform uneia, guvernul american ar dori să contribuie la transformarea din interior a Bisericii Ortodoxe, prin implicarea acesteia în proiecte care ar da o nouă dimensiune, mai deschisă, mai modernă, activităților organizației cu pricina. De remarcat deocamdată numai că, din câte îmi dau seama, nu se întrevede la nivelul BOR ca ansamblu nici o intenție de reformă în domenii de importanță centrală. Dimpotrivă, presiunile în vederea adoptării unei legi a cultelor care privilegiază Biserica Ortodoxă, discursul anti-gay pricinuit recent de revelațiile unor călugări ortodocși, încălcările libertății de conștiință în școli și licee, spitale și penitenciare, sau campania de colonizare a spațiului public, se mențin pe coordonatele anterioare.

Conform ipotezei secunde, finanțarea de către agenția guvernamentală americană a unui proiect care implică BOR și IOCC face parte dintr-o strategie globală a statului american de a înrola organizațiile religioase sau afiliate religios pe agenda sa socială și umanitară, acasă și peste hotare. O asemenea strategie globală ar obliga agenții federale precum USAID să cheltuiască fonduri importante pentru politicile abstenenței și deci să caute activ parteneriate cu cele mai importante organizații religioase locale pentru a cheltui fondurile. La urma urmelor, o circulară transmisă de Colin Powell în 2002 angajaților USAID recomanda acestora promovarea prevenirii infectării cu HIV prin programe de abstenență, mai degrabă decât prin proiecte care să susțină utilizarea prezervativelor.<sup>20</sup> Iar USAID a înființat de curând un centru special de lucru cu organizațiile religioase.

În spațiul public american a curs multă cerneală pe această temă și nu e aici locul pentru a analiza, măcar schematic, argumentele pro și contra implicării asociațiilor religioase în programe sociale și umanitare finanțate de stat. Pe de altă parte, cooptarea BOR într-un proiect precum cel de față sugerează că politica guvernului american, aplicată fără atenția cuvenită acordată contextului local (dacă nu chiar împotriva cunoașterii acestuia), s-ar putea dovedi riscantă.

Ar merita insistat, în acest punct, și asupra altui amănunt. În politica sa de finanțare a organizațiilor religioase, guvernul federal american pleacă de la premisa că o organizație religioasă nu este, din principiu, mai predispusă decât o organizație seculară să folosească banii federali în scopuri improprii (cum ar fi, în cazul organizațiilor dinții, prozelitismul sau alte activități „intrinsec religioase”). Pentru a rezolva problema administrării neconforme a fondurilor, agențiile federale sau statale se bazează, așadar, pe un proces de monitorizare a activităților proiectului finanțat.

Strategia poate să dea roade în contextul unor programe de scurtă durată, sau care implică un număr relativ scăzut de activități, ori un număr nu foarte mare de persoane, ori o arie geografică redusă – și mai ales într-o societate în care relațiile între grupările religioase rămân echilibrate la nivel național. Va fi mult mai dificil pentru USAID să monitorizeze, în manieră convingătoare, activitățile a 2.600 de preoți și profesori ortodocși desfășurate în 15 județe ale țării pe o perioadă de 3 ani. Cu atât mai mult cu cât cultul căruia aceștia i se supun a demonstrat pînă astăzi, în domeniile cuprinse în proiect, o mentalitate potrivnică celei ce i se solicită acum, laolaltă cu tendințe evidente de prozelitism. Pentru a asigura conformitatea și transparența programului, ar fi indicată monitorizarea externă programului de către una sau mai multe asociații cu profil relevant (lupta împotriva SIDA, protecția unora dintre categoriile sociale implicate, promovarea libertății religioase).

#### **Discriminarea religioasă**

Una dintre chestiunile ridicate de proiectul *Alianței* privește discriminarea pe criterii religioase în privința beneficiarilor. Regulamentul de finanțare al USAID specifică cu claritate faptul că organizațiile religioase care primesc fonduri guvernamentale americane nu pot discrimina, pe bază de religie, categorii de potențiali beneficiari. Firește, la nivel principial, nimic nu împiedică un preot sau asistent social ortodox să furnizeze servicii unor persoane de alte religii. USAID se arată convinsă în documentele sale publice că procesul de monitorizare, cuplat cu sancțiuni în cazurile în care se constată abateri, va rezolva satisfăcător această problemă. Pe de altă parte, din motivele amintite anterior, sarcina pare să fie substanțial mai dificilă în cazul vastului program avut în vedere aici. La urma urmelor, în România preoții ortodocși au refuzat în destule situații să permită înmormîntarea unor persoane de alte confesiuni în cimitire publice.<sup>21</sup> Relațiile inter-confesionale din țară au fost marcate, de-a lungul ultimilor 15 ani de libertate, de agresiuni ortodoxe, orchestrate de oameni în sutană, împotriva membrilor unor minorități religioase.<sup>22</sup> Decizia de a acorda, unei organizații cu un palmares de antipatie față de minoritățile religioase, încrederea că va putea distribui în mod echitabil, fără preferințe confesionale, asistența în prevenirea SIDA și a violenței casnice rămîne riscantă.

De altfel, unii reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe nici nu par să fi înțeles clar că programul este menit, conform Memorandumului, „să schimbe atitudini și să promoveze un comportament pozitiv în rândul membrilor Bisericii Ortodoxe Române și al populației în general.” (cap. IX) Constantin Stoica, purtătorul de cuvânt al Patriarhiei Române, declara unui post de radio că programul dorește „conștientizarea în comunitățile de credincioși a pericolului infestării cu virusul HIV/SIDA...”<sup>23</sup>

De altfel, în cel puțin o privință proiectul discriminează direct împotriva membrilor altor confesiuni sau persoanelor non-teiste. El acordă o bună parte din asistență prin orele de religie. Or, profesorii de religie cuprinși în program sînt ortodocși, ceea ce se traduce prin faptul că predau ore de religie ortodoxă unor clase compuse din copii care aparțin acestei confesiuni. Serviciile furnizate ca parte a programului finanțat de USAID au, altfel spus, și o dimensiune intrinsec confesională. Elevii neortodocși, ca și cei ortodocși care au ales să nu participe la orele de religie, vor rămîne pe dinafara acestei secțiuni importante a programului, ei neputîndu-se din principiu califica ca și beneficiari în circumstanțele de față. Cel puțin această componentă a programului se arată direct discriminatorie. Iar Ministerul Educației patronează, prin modificarea curriculară menționată în memorandum, o formă de discriminare.

#### **Prozelitism ortodox pe bani americani?**

O temă înrudită, în context, cu aceea a discriminării este tema prozelitismului. Nu voi mai insista asupra presiunii confesionale la care Biserica Ortodoxă supune societatea românească în ansamblul ei, și care nu exclude pericolul instrumentalizării proiectului finanțat de USAID în vederea atragerii de adepți. Pe de altă parte, agenția americană prevede direct în regulamentul său de finanțare faptul că „Organizațiile care primesc asistență financiară directă de la USAID pentru orice program USAID nu se pot angaja în activități inerent religioase, precum activitățile de cult, instruirea religioasă sau prozelitismul, ca parte a programelor sau serviciilor finanțate prin intermediul asistenței financiare USAID.”<sup>24</sup> Regulamentul prevede separarea în timp sau spațiu a activităților inerent religioase de cele finanțate. Permite însă derularea acțiunilor din proiect în interiorul lăcașurilor de cult sau al altor incinte care conțin însemnuri sau simboluri confesionale, precum și invitarea beneficiarilor să participe la activități inerent religioase, atîta timp cît acestora li se specifică clar că participarea rămîne voluntară și nu condiționează accesul la asistență.

Cum se vede, regulamentul – de dată recentă – se arată extrem de permisiv, atît în privința tipurilor de activități tolerate, cît și în aceea a locului unde pot avea loc activitățile respective. Așa cum remarcam anterior, reglementările laxe, poate mai ușor de aplicat corect în Statele Unite datorită unui sistem politic și

social echilibrat, vor fi mai greu de implementat în România. (Deși, chiar și peste Ocean programele de abținere au fost uneori asociate activităților de propovăduire a cretinismului.)<sup>25</sup>

Dincolo de acest aspect însă, programul *Alianței* pare să încalce chiar și prevederile liberale ale regulamentului de finanțare USAID în cel puțin un punct: acesta din urmă include explicit instruirea religioasă printre activitățile „inerent religioase” pe care recipienții de fonduri guvernamentale americane nu le pot desfășura în decursul procesului. Or, proiectul administrat de BOR și IOCC presupune și predarea unor ore de religie în școlile publice. Cum, în configurația de față, aceste ore urmează o formulă confesională, și cum finanțarea USAID este, în sensul regulamentului, „directă”,<sup>26</sup> structura proiectului încalcă slaba protecție oferită împotriva utilizării banilor publici americani pentru activități de prozelitism religios.

În al doilea rând, simpla condiție pusă organizatorului care invită beneficiarii la activități religioase de a specifica faptul că participarea rămâne voluntară nu este, atunci când beneficiarii programului sînt copii, suficient de puternică pentru a opri abuzuri de conștiință. Spre deosebire de eventualii beneficiari adulți, copiii sînt mai ușor de influențat, atît datorită autorității formale și informale a educatorilor (cu atît mai mult atunci cînd aceștia sînt și profesorii obișnuiți de religie), cît și datorită presiunii de grup. Pentru a preveni încălcarea libertății religioase a copiilor care ar putea participa la program, organizatorii vor trebui măcar să se asigure de acordul părinților cu privire la invitarea copiilor lor la activitățile religioase.

Mai mult decît atît, în formula existentă, programul finanțat de USAID pare să presupună că un părinte care și-a dat acordul ca copilul său să participe la orele obișnuite de religie, *în configurația lor curriculară actuală*, își va da automat acordul ca tînărul sau tînăra respectivă să ia parte și la orele de religie în care educatorii sînt investiți cu prerogative în domeniul educației sexuale. Or, o asemenea presuposiție automată nu pare îndreptățită. Pot exista părinți care să obiecteze la ideea că un preot sau teolog ortodox le-ar instrui copiii în domeniul sexualității, nu însă și la aceea că același preot sau teolog le-ar instrui copiii în domeniul religiei ortodoxe conform actualei programe școlare. Din nou, acordul părinților ar trebui solicitat expres de organizatori.

### **În concluzie**

Parteneriatul dintre guvernul american, cel mai important cult din România, o organizație ortodoxă pan-americană și Ministerul Educației cade pe un teren accidentat. Dincolo de atuurile incontestabile deținute de BOR în privința capacității sale de a derula o acțiune de proporții, precum cea avută în vedere de programul *Alianța pentru întărirea programelor comunitare în domeniul HIV/*

*SIDA și al combaterii violenței domestice în România*, toate datele vorbesc împotriva implicării Bisericii Ortodoxe într-o inițiativă de o asemenea anvergură și cu o asemenea miză. E discutabil în ce măsură specialiștii IOCC vor putea pregăti în timp util și în mod satisfăcător un număr de nu mai puțin de 2.600 de preoți, asistenți sociali și profesori de religie ortodocși, în condițiile în care asistența socială rămîne, în România, un domeniu slab profesionalizat, iar subiecții trainingului nu s-au dezvoltat profesional într-un mediu cu tradiție caritativă. Apoi, modul în care BOR a tratat pînă acum chestiuni sociale intime legate de teme programului, în particular anumite categorii sociale (homosexuali, femei, copii), sugerează nu doar o inapetență generală, ci de-a dreptul un antagonism între scopurile inițiativei și capacitatea organizației de a le atinge.

În al doilea rînd, opțiunea prevenirii infectării cu HIV prin programe de abținere pînă la căsătorie nu pare cea mai indicată în context românesc și, judecînd după experiențele altor comunități, nici în alte contexte. În măsura în care, așa cum o arată anumite studii, formula abținerei duce la o mai slabă familiarizare cu mijloacele contraceptive – lucru plauzibil, date fiind coordonatele ideologice ale BOR și ale sponsorului american –, soluția s-ar putea dovedi contraindicată. Dincolo de aceasta, însăși ideea susținerii abținerei pînă la căsătorie ar putea intra în conflict cu alte valori sociale (precum egalitatea între sexe) pe care statul român le urmărește în paralel cu combaterea SIDA.

În fine, problema cea mai gravă ridicată de selectarea Bisericii Ortodoxe pentru programul combaterii infectării cu HIV și a violenței casnice rămîne, în opinia mea, aceea a impactului asupra rolului BOR în societatea românească în general, și în învățămîntul public în mod special. Programul are toate șansele să întărească poziția de audiență captivă în care Biserica Ortodoxă a plasat o bună parte din societatea românească, precum și să înrădăcineze în școlile și liceele țării formula nefericită a educației religioase confesionale desfășurată sub presiune.

Firește, toate cele de mai sus rămîn deocamdată ipoteze și predicții. Totuși, dată fiind istoria postdecembristă (și nu numai) a celui mai mare cult din România, decizia guvernului american și a guvernului român de a își lua Biserica Ortodoxă ca partener într-o inițiativă de asemenea natură și amploare se arată deconcertantă.

#### **Note:**

1. Fondată în 1992, IOCC este brațul umanitar al Conferinței Americane a Episcopilor Ortodocși. Organizația activează în România din 2000, printre altele în domeniul asistenței pentru victimele inundațiilor.

2. Human Rights Watch, *Ignorance Only: HIV/AIDS, Human Rights and Federally Funded Abstinence-Only Programs in the United States*, Vol.14, Nr.5(G), September 2002.

3. Hannah Brückner, Peter Bearman, *After the Promise: the STD Consequences of Adolescent Virginity Pledges*, *Journal of Adolescent Health* 36 (2005), p.277.

4. Human Rights Watch, *The Less They Know, the Better: Abstinence-Only HIV/AIDS Programs in Uganda*, Vol. 17, No. 4(A), March 2005, p.23.

5. Chris Mooney, Misleading gov, *The American Prospect*, April 11, 2005; Human Rights Watch, The Less They Know, the Better; Richard Lewontin, "Dishonesty in Science", *New York Review of Books*, Vol.51, No.18, November 2004 (citînd un raport al Union of Concerned Scientists, semnat printre altele de douăzeci de premiați Nobel); Adam Clymer, Critics Say Government Deleted Website Material to Push Abstinence, *New York Times*, November 26, 2002.

6. Unul dintre argumentele care stau la baza acestei aprecieri este cota înaltă de încredere, relativă și absolută, de care se bucură Biserica Ortodoxă România în rîndurile populației. Totuși, trebuie spus că statisticile care atribuie bisericii o cotă de încredere de peste 80% sînt contestabile. Printre altele, ele intră în conflict cu alte cercetări de același tip, care indică procentaje de încredere mult mai reduse. De exemplu, un studiu al Centrului pentru studierea opiniei și pieței Taylor Nelson Sofres cita cifra de 36,4%, cu 5 procente mai mică decît, de pildă, încrederea în presă (Parlamentul, lider în topul neîncrederii, *Evenimentul*, 26.07.2003). Conform Eurobarometrului 62, realizat în toamna anului 2004, 82% dintre români au cea mai multă încredere în biserică, pe o listă în care instituția cu pricina se află laolaltă cu instituțiile autorităților politice din România și Europa, armata, ori organele media. Dar răspunsul la întrebarea pusă de organizatorii sondajului rămîne un indicator extrem de primitiv. E foarte posibil ca răspunsul să fi sunat foarte diferit dacă în loc de „biserică” lista de instituții, organizații și grupuri ar fi inclus, să zicem, „preoțimea”. O posibilă sugestie în acest sens o oferă Bulgaria, unde deși 81% dintre creștini găsesc că Biserica Ortodoxă Bulgară a fost alături de națiune în trecut și va rămîne și pe viitor, o majoritate (53%) rămîne critică față de rolul Bisericii în clipa de față. (Peter-Emil Mitev și Atanas Matev, Bulgarian Civil Society and the Problems of the Bulgarian Orthodox Church, în S. Devetak, L. Kalcina, M.F. Polzer, coord., *Legal Position of Churches and Religious Communities in South-Eastern Europe*, Ljubljana-Maribor-Vienna, ISCOMET, 2004, p.83). Fără a sugera că experiența bulgară este comparabilă în această privință cu cea românească (mai ales că BOR nu a suferit în sînul său o schismă profundă de tipul celei din BOB), statistica oferită de Eurobarometru e prea simplă pentru a spune suficient despre modul în care românii privesc astăzi Biserica Ortodoxă.

7. Alexandru Tudor, Suveranitatea națională și Biserica Ortodoxă Română din perspectiva integrării europene, în *Suveranitate națională și integrare europeană*, Iași, Polirom, 2002, p.196.

8. Vasile Răducă, *Ghidul creștinului ortodox*, București, Humanitas, 1998, p.160.

9. Emil Moise, Interpretarea Bibliei, sursă a discriminărilor în practica religioasă, *Journal for the Study of Religions & Ideologies* 6 (Winter 2003).

10. Îi mulțumesc lui Emil Moise pentru această ilustrație.

11. Toate comunicatele de presă legate de proiect pe care le cunosc nu menționează, de altfel, și o altă strategie.

12. Vezi Christina Larson, Pork for Prudes: How Conservatives Score, While Teaching Kids Do Not, *Washington Monthly*, September 2002.

13. Așa numita strategie ABC. Vezi USAID, HIV/STI Transmission and Condoms (May 2005), [http://www.usaid.gov/our\\_work/global\\_health/aids/TechAreas/prevention/condomfactsheet.html](http://www.usaid.gov/our_work/global_health/aids/TechAreas/prevention/condomfactsheet.html).

14. Conform comunicatului Biroului de Presă și Comunicații al Patriarhiei, nr.4457, 12 noiembrie 2003.

15. Simona Gheorghe, Ministerul Educației, corigent la educația sexuală, *Evenimentul zilei*, 17 mai 2004.

16. Tezele pot fi regăsite în lucrarea Pr.Prof.Ilie Moldovan, „Darul sfînt al vieții și combaterea păcatelor împotriva acestuia. Aspecte ale nașterii de prunci în lumina moralei creștine ortodoxe” (1997), mai ales cap.III. Așa cum observă cercetătorii de origine română Lucian Turcescu și Lavinia Stan, prin distribuirea largă (și excepțională) a pamfletului lui Moldovan printre preoți,

punctul acestuia de vedere cu privire la contracepție se bucură de recunoașterea tacită a BOR. Lucian Turcescu și Lavinia Stan, Religion, Politics and Sexuality in Romania, *Europe-Asia Studies* 57.2 (March 2005), p.310, nota 33.

17. Vezi Emil Moise, Relația stat-biserică în privința educației religioase în școlile publice din România, *Journal for the Study of Religions & Ideologies* 7 (Spring 2004). A se vedea și Raportul Asociației Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință, *Construcția de lăcașuri de cult în România după 1989 și impactul său asupra libertății de conștiință și secularității statului*, București, 2005 (www.humanism.ro), în special cap.2.1.

18. Raportul notează următoarele: „Guvernul SUA abordează teme legate de libertatea religioasă cu guvernul [României] ca parte a politicii sale generale de promovare a drepturilor omului. Ambasada SUA a ridicat în repetate rânduri chestiunea restituirii proprietăților religioase, în special a bisericilor greco-catolice...” US Department of State, *International Religious Freedom Report 2004: Romania*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2004/35479.htm>.

19. Nu mai devreme de 23 mai 2005, Camera Reprezentanților a adoptat Rezoluția nr.191 prin care cere autorităților române să restituie mai multor comunități religioase, și în primul rând celei greco-catolice, proprietățile confiscate de regimul comunist (Ion Zubașcu, Congresul SUA face presiuni dure asupra României să restituie proprietățile bisericesti, *România liberă*, 4 iunie 2005). Deși, așa cum este firesc, solicitările sînt adresate statului român, criticat pentru inacțiunea din trecut și reglementări sau aranjamente inechitabile, textul Rezoluției arată că autorii săi cunosc foarte bine natura implicării Bisericii Ortodoxe în procesul de retrocedare (menționînd, spre exemplu, componența pîrtinitoare a comisiilor de retrocedare, sau campania de distrugere a bisericilor greco-catolice de către comunitățile ortodoxe).

20. John Donnelly, HIV rate may be declining in Africa, *Boston Globe*, 11 May 2003, p. A1.

21. A se vedea, de pildă, cazurile prezentate în Raportul din 2005 al Solidarității pentru Libertatea de Conștiință (www.humanism.ro).

22. Gabriel Andreescu, *Biserica ortodoxă română ca actor al integrării europene*, www.osf.ro, mai ales cap.1 și 2.

23. Citat în BOR se implică în prevenirea și combaterea HIV și a violenței domestice, *Catholica*, 19 aprilie 2005, sublinierea mea.

24. [http://www.usaid.gov/our\\_work/global\\_partnerships/fbci/fbocomments\\_101304.doc](http://www.usaid.gov/our_work/global_partnerships/fbci/fbocomments_101304.doc).

25. În 2002, de pildă, programul de educație prin abstenență al statului Louisiana a fost declarat anticonstituțional de curțile de justiție datorită unor asemenea asocieri.

26. Finanțarea este „directă” atunci cînd fondurile se acordă de o agenție publică printr-o procedură de selecție și contractare a organizației care urmează să furnizeze serviciile finanțate. În cazul finanțării „indirecte”, banii ajung la aceasta din urmă prin intermediul beneficiarului, care primește fondurile și este liber să aleagă furnizorul serviciilor.

\*

**Liviu ANDREESCU** (n.1974), licențiat al Facultății de Litere, Universitatea din București, doctorand în științe Politice la școala Națională de Studii Politice și Administrative (București), între 2005-2006 bursier Fulbright la Institute of Church-State Studies, Baylor University (SUA), membru fondator al Solidarității pentru Libertatea de Conștiință, a publicat studii în revistele 22, *Contrapunct* și *Observator Cultural*. Colaborator la volumul colectiv coordonat de Gabriel Andreescu, *Naționaliști, antinaționaliști: O polemică în publicistica românească* (1996).